

DEL ROMANTICISME AL NOUCENTISME

ELS GRANS MESTRES DE
LA FILOLOGIA CATALANA I
LA FILOLOGIA CLÀSSICA A
LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

AULA CARLES RIBA

A cura de

JORDI MALÉ

ROSA CABRÉ

MONTSERRAT JUFRESA

Publicacions i Edicions

U
UNIVERSITAT DE BARCELONA

Barcelona 2004

Pompeu Fabra, un catedràtic extraordinari

Sebastià Bonet

L'època en què va redactar, quan tenia 15 o 16 anys, la primera versió de l'històric *Ensayo de Gramática de Catalán moderno*, Fabra era un estudiant de la Universitat de Barcelona, de la Facultat de Ciències, on es va treure, amb notes brillants però, segons afirma Miracle, sense cap implicació espiritual, els tres cursos de Llicenciatura (83-84, 84-85 i 85-86) gràcies als quals es va poder matricular, l'any 1886, a l'Escola d'Enginyers Industrials. Repassem per sobre aquestes notes: van ser 7 excel·lents, 6 dels quals amb «premi» i 4 amb «matrícula d'honor» (en disciplines com Química general, Anàlisi Matemàtica 1r i 2n, Geometria, Geometria Analítica, Ampliació de Física, Càlcul Diferencial i Integral), i 4 notables (en Història Natural 1r i 2n, Geometria Descriptiva, Mecànica Racional). En conjunt no tan sols suposen, com és d'evidència, que el jove devia tenir el cap força clar sinó també, en una mesura difícil de destriar, que tot plegat no li devia haver resultat del tot inútil de cara a la seva peculiar formació com a lingüista autodidacta.

A la història interna de la Facultat de Ciències d'aquells anys, però, Fabra no hi va passar pas com a estudiant modèlic sinó com un impenitent «alborotador». En efecte, arran d'una presa de pèl col·lectiva d'un auxiliar anomenat Terrassa que es veu que era un veritable monument d'incompetència (episodi que Miracle descriu breument però que tanmateix mereix cinc fulls complets, minuciosament redactats, del Llibre d'Actes de les Juntes de la Facultat), Fabra i dos estudiants més, un tal Julio Enamorado i un tal Federico Pons que, que jo sàpiga, no van tenir cap altre moment de glòria en les seves vides, van ser expedientats, el dia 8 d'abril de 1886, per un Consell de Disciplina. El Consell, format per nou catedràtics, els va castigar, per 5 vots a 4, amb la pèrdua de curs en totes les assignatures en què estaven matriculats. En el Llibre d'Actes s'hi pot llegir, entre altres, la declaració de Fabra, de la qual sembla poder-se deduir que entre les virtuts de l'home no s'hi podia comptar la de tenir una «labia» especialment brillant. Feia, en efecte, així: «[Pompeyo Fabra] también lo niega todo, y únicamente cuando se le pregunta que porqué [*sic*] entraba en la cátedra del Sr. Terrasa y hacía burla de él, siendo así que no era alumno suyo, vacila y dice que “le parece que no ha entrado”. Insistiendo el Sr. Perer de Nueros en si hacía ó no hacía los gestos de que se le acusa, responde que le parece que no, y vuelto a preguntar por el Sr. Castro Pulido lo niega todo absolutamente; sólo afirma que aquella mañana no entró en la Cátedra de Mecánica Racional por haber llegado tarde a causa de tener malo un pié.» El justet 5 a 4 de la

votació potser explica que, finalment, i sense que el Llibre d'Actes ni cap altre document se n'hagués fet ressò, la sang no acabés d'arribar al riu: Fabra, de fet, es va poder examinar a setembre de les tres assignatures afectades i no sols això, sinó que, si el seu expedient no erra, li va ser concedida Matrícula d'Honor en dues. Són coses del rigor acadèmic quan topa amb interessos superiors, en el seu cas aneu a saber si d'ordre moral.

Sigui com sigui, un antecedent com aquest, i tot el que hi havia al darrere de la seva història d'estudiant universitari insatisfet, forneixen una explicació plausible del fet que el Fabra adult, durant molts d'anys, no se sentís gens lligat a la Universitat de Barcelona. Miracle afirma que no va tornar a posar-hi els peus «des que n'havia sortit enginyer», fins que no hi va ser cridat, com a catedràtic, l'octubre de 1932. L'afirmació, però, s'ha de matisar. El mateix Miracle ens recorda una excepció suposadament aparent, que tanmateix no deixa de ser remarcable: a partir de novembre de 1912, quan acabava de tornar de Bilbao, Fabra va professar a la Universitat, en una aula de la Facultat de Dret, els cursos de Llengua Catalana Elemental i Superior corresponents a la càtedra que la Mancomunitat havia creat per a ell, i això gràcies a la intervenció benèvola del rector d'aleshores, l'Excm. i Il·lm. Sr. Joaquim Bonet i Amigó, baró de Bonet. I també tenim notícia que, si més no, el dia 6 de juny de 1931, en l'època d'eufòria catalanista en què el Comissariat nomenat per Macià el 15 d'abril (format per Fontserè, Josep Xirau Palau, Soler i Batlle, Serra Hünter i August Pi Sunyer) elaborava un molt discutit projecte d'Autonomia Universitària, Fabra va pronunciar una lliçó magistral al Paranimf, amb assistència del rector i degans, i amb tota la pompa i solemnitat que l'ocasió mereixia.

Els antecedents genèrics i específics del nomenament de Fabra com a catedràtic de Llengua Catalana de la Universitat de Barcelona són, en general, força coneguts, i no m'hi entretindrè. L'aspiració que es creés una tal càtedra venia de lluny, del segle XIX, i s'havia concretat amb fermesa en un acord del II Congrés Universitari Català de 1919. Dotze anys després el Comissariat de què acabem de parlar feia seu aquest acord, junt amb la decisió d'oferir la càtedra a Fabra, i el Ministeri d'Instrucció Pública va acabar avalant la proposta del Comissariat en una O.M. de 24 de setembre de 1932. Hi ha, però, un antecedent menys conegut, immediatament anterior a l'adveniment de la República, que va protagonitzar la Facultat de Filosofia i Lletres. En efecte, el 31 de gener de 1931 la Junta d'aquesta Facultat, que pocs dies abans i en compliment de l'Estatut general d'Ensenyança Universitària establert per Reial Decret de 25 de setembre de 1930 havia introduït la disciplina de Llengua Catalana en el seu pla d'estudis —concretament, en el segon curs de la Secció anomenada de Literatures Modernes—, acordava de proposar Fabra com a numerari d'una càtedra «especial» dins la dita Secció i alhora suggeria quin camí legal «peremptori» s'havia de seguir per al nomenament, tenint en compte les dificultats que plantejava l'excepcionalitat del proposat i la conveniència que s'integrés al Claustre el pròxim curs. En l'exposició de motius recollida en acta es pot llegir que els treballs de Fabra «sobre la Lengua Catalana (gramática, lingüística, léxico) son conocidos en todos los centros científicos, habiendo logrado una indiscutible y sorprendente autoridad en la formación de la Lengua Catalana hasta el punto que sus

fundamentados pareceres, son acatados y puestos en práctica por todos los escritores de Cataluña».

El nomenament efectiu, tanmateix, es va produir el 18 d'octubre de 1932, o sigui gairebé 21 mesos després d'aquest acord de Filosofia i Lletres i, el que sembla més difícil d'explicar, però és que «las cosas de palacio», per republicanes que fossin, continuaven anant «despacio» pel que fa als afers catalanesos, un any i mig després de la proclamació de la República. L'acte de presa de possessió, celebrat el dia 7 de novembre de 1932 en el Saló Rectoral, va ser considerablement lluït, encara que no tan solemne com dóna a entendre Miracle, el qual, a més de confondre la data (parla del 7 d'octubre), afirma que hi va assistir «tot el cos acadèmic local i estranger», quan de fet no va passar de ser una reunió de la Junta de Facultat, presidida pel rector Serra Hünter, el degà honorari Rubió i Lluch i el degà efectiu Bosch Gimpera, en què van ser presents 14 catedràtics més i 4 estudiants (entre els quals hi havia Bartomeu Rosselló Pòrcel i Ramon Sugranyes), i un sol convidat especial, el President de l'Institut d'Estudis Catalans Puig i Cadafalch. Fabra hi va pronunciar un breu discurs d'agraïment en resposta als emotius parlaments de Bosch i Rubió. Pot ser interessant citar-lo *in extenso*:

«Jo sento que en aquesta ocasió em trobi en una quasi impossibilitat física d'adreçar-vos la paraula. Però el meu parlament s'ha de limitar a agrair als qui han fet possible el meu ingrés en aquesta Facultat, i a afirmar que faré tots els esforços necessaris per a fer-me digne company d'ells, que és com dec fer-me digne també del meu càrrec. [...]

Un altre [motiu de satisfacció], i de caràcter íntim, és que aquest nomenament ve a satisfer una il·lusió que tenia tornant de Bilbao, en encarregar-me de la Secció Lexicogràfica de l'IEC: la de fer la carrera de Filosofia i Lletres, per aconseguir després, quan hi hagués una avinentesa, ocupar una càtedra de Filologia Romànica. La meua feixuga tasca, a la qual darrerament s'hi ha afegit la de formar el Diccionari, me n'havia apartat. Per això aquella il·lusió constituïa per a mi una terra interdita.

Avui, amb aquella il·lusió assolida, no sento tan sols satisfacció per aquest alt honor que crec sincerament que no mereixo, sinó també perquè penso poder dur a terme una tasca que altrament no hauria pogut realitzar: crear un Seminari amb l'ajuda de deixebles i col·laboradors, reunint els materials per a la creació d'una Gramàtica Històrica de la Llengua Catalana.

Però no cal fer ara un programa. Aquesta i altres tasques seran la meua il·lusió. En la seva realització crec poder trobar-hi la col·laboració de tots, així com a tots jo us ofereixo meua.»

Notem que aquesta il·lusió de Fabra de fer la carrera de Filosofia i Lletres reflectia el sentiment de frustració, profund però controlat, d'un bon estudiant que havia errat el seu camí; això a part, és obvi que mai no havia tingut ni la més llunyana possibilitat de realitzar-se. ¿Us imagineu, en efecte, Fabra el 1912, als 42 anys i havent acabat de publicar la *Gramàtica de la lengua catalana*, la seva obra filològica més important, matriculant-se a Filosofia i Lletres? Cal dir que l'altre desig profund expressat, el de tirar endavant una gramàtica històrica, responia també a una frustració, encara que en aquest cas molt menys vague: la del lingüista pur que Fabra havia volgut ser en publicar a la *Revue Hispanique*, els anys 1897, 1906 i

1907, tres importants articles científics, que revelaven fins a quin punt havia après bé la lliçó dels neogramàtics en general i de Meyer-Lübke en particular. Malauradament, la voràgine dels esdeveniments al centre de la qual ben aviat es va trobar ficat havia d'impedir d'una manera definitiva que Fabra pogués realitzar els seus ideals estrictament acadèmics.

Voldria afegir, a tall d'anècdota, que l'acta de la Junta de Filosofia i Lletres en què es donava compte de la presa de possessió era testimoni, *in medias res*, d'un significatiu canvi lingüístic. En efecte, com totes les que l'havien precedida des de temps més o menys immemorials, s'iniciava amb una capçalera convencional redactada en castellà fins que sorprenentment, sense que cap indicatiu gràfic en marqués la diferència, passava, després d'un punt que no arribava a ser punt i a part, a expressar-se en català en començar a referir la salutació de Bosch Gimpera i tota la resta. De fet, encara que moltes de les actes següents van mantenir el català (no sense alternar amb d'altres d'escrites en castellà, d'acord amb un principi de llibertat que va perdurar fins a la celebrada el dia 3 de novembre del 38, que per cert comparteix pàgina, sense aparent solució de continuïtat, amb la corresponent al 20 de maig del 44, de la qual no us diré en quina llengua va ser escrita), l'acta que ens ocupa és una veritable *rara avis* pel bilingüisme no sé si dir-ne transfiguracional que escenifica.

El curs 1932-33 va ser l'únic, de fet, en què Fabra va poder practicar una vida acadèmica normal. La seva inserció en la Facultat de Filosofia i Lletres va ser facilitada per la circumstància que, arran d'un decret signat per Marcel·lí Domingo, aleshores ministre d'Instrucció Pública, el 15 de setembre de 1931, feia temps que la Facultat gaudia d'autonomia, com totes les de Filosofia i Lletres del país segons un pla general i també, junt amb la de Madrid, segons un pla especial, cosa que li havia permès d'elaborar un pla d'estudis per al dit curs en què s'havia previst, amb notable antelació respecte del nomenament efectiu, que Fabra s'havia d'encarregar de les assignatures de Llengua Catalana i d'Història de la Llengua Catalana corresponents a la Secció que en aquells temps s'anomenava de Filologia Moderna «a base de català». El cert és que no disposem, o almenys jo no he sabut trobar, de cap testimoni consistent sobre la programació i el desenvolupament efectiu, durant el curs, d'aquestes assignatures. D'algunes altres ocupacions sí que en tenim constància, i les dades no semblen indicar que Fabra sentís cap entusiasme per participar en la vida universitària convencional. Ens referim al fet que, de les 12 Juntes de Facultat celebrades entre el 7 de novembre de 1932 i el 23 de juny de 1933, només es va dignar participar en quatre, i encara, amb l'obligada excepció de la dedicada a la seva presa de possessió, sense demanar-hi mai la paraula. Es dona el cas que en la Junta del dia 21 de gener de 1933 s'hi va acordar, sense que ell hi fos present, que constés en acta «la satisfacció de la Facultat en veure [sic] acabada la impressió del Diccionari de la Llengua literària [sic] catalana de l'il·lustre Pompeu Fabra, monument d'erudició i que honora la nostra cultura». Per una altra banda, tenim constància que el dia 24 d'abril, amb motiu del centenari de la Renaixença, va pronunciar alguns mots, suposem que introductoris, en una conferència pronunciada per l'occità Loïs Alibert, i també que, amb data de 29 del mateix mes, va acceptar de formar part d'una comissió encarregada de commemorar el centenari de Saroïhandy,

juntament amb l'infatigable degà Bosch Gimpera i els catedràtics Joaquim Balcells, Àngel Apraiz i Valbuena.

A les acaballes del curs 1932-33, el Decret d'Autonomia de la Universitat de Barcelona, signat el primer de juny de 1933 pel President de la República, Niceto Alcalá-Zamora, i el ministre d'Instrucció Pública, Fernando de los Ríos, estenia a tota la Universitat l'autonomia de què ja gaudia la capdavantera Facultat de Filosofia i Lletres i creava, per regir-la, un Patronat mixt Estat-Generalitat, al qual anaven assignades amplíssimes funcions. Un mes després, per decrets del Consell Executiu de la Generalitat de Catalunya i del Govern de la República, respectivament de l'1 i del 5 de juliol, eren nomenats els deu vocals de designació directa previstos per al Patronat. Fabra formava part dels cinc nomenats per la Generalitat, en companyia del fisiòleg August Pi Sunyer, del jurista Josep Xirau Palau, del llatínia Joaquim Balcells i del pedagog andalús Domingo Barnés, que com a diputat radicalsocialista a les Corts de Madrid havia tingut, en les apassionades discussions de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 1932, un paper protagonista en la redacció definitiva de l'article que havia de regular la Universitat catalana. Els nomenats per Madrid eren el metge i assagista Gregorio Marañón, el filòleg Américo Castro, el zoòleg Cándido Bolívar, el químic Antonio García Banús i el catedràtic de Medicina català Antoni Trias i Pujol. També formava part del Patronat, d'ofici, l'aleshores rector de la Universitat i catedràtic de Filosofia Jaume Serra Húnter.

La sessió de constitució del Patronat es va celebrar el dia 18 de juliol en el despatx del rector, el qual, un cop satisfetes les formalitats de rigor, no es va estar de manifestar les reticències que li suscitava el model d'autonomia aconseguit. A continuació Barnés va pronunciar uns mots d'agraïment per haver estat nomenat per la Generalitat i tot seguit Américo Castro es despenjava amb un encès elogi de Fabra, com a inclit representant de la cultura catalana en aquell marc de convivència de les dues cultures que havia de ser la nova Universitat. Després els esmentats Castro i Barnés feien la proposta, que va ser aprovada per unanimitat, que es nomenés Fabra president del Patronat, el mateix Barnés vicepresident, i Balcells secretari. Encara que és de suposar que la proposta havia estat pactada prèviament des d'instàncies superiors, no deixa de ser curiós que, pel que fa al respecte formalment degut, fos una proposta impecable, per tal com Fabra, que aleshores tenia 65 anys, era amb diferència el degà d'un grup dins el qual només Barnés i Pi Sunyer (com Serra Húnter, que tanmateix no comptava per a cap càrrec) en tenien més de 50. Sigui com sigui, el president electe no es va estar pas de pronunciar uns mots d'agraïment als col·legues que l'havien designat, com si haguessin actuat amb plena llibertat.

Podem preguntar-nos en quina tessitura d'esperit es devia trobar Fabra en aquells moments. Lúcid com era, havia de saber que el càrrec, d'una responsabilitat política extrema, comportava un adéu pràcticament definitiu als somnis de dedicació a la recerca científica que potser conformaven el vessant més pregon de la seva personalitat. Una vegada més es trobava amb el deure d'assumir el paper que la història li havia destinat, i és de suposar que, per molta recança que sentís, l'assumia sense reserves, perquè al cap i a la fi no deixava de satisfer la seva passió política. El que no sabem és fins a quin punt, en aquest paper de president del Patronat, va

dirigir tant com va poder els esdeveniments, o si tan sols es va limitar a fer seves i a prestigiar les decisions dels seus joves col·legues, que sens dubte eren uns homes d'una empenta molt notable. Els biògrafs i els historiadors no ens ho aclareixen, perquè mentre de la resta d'episodis famosos de la seva vida n'acostumen a donar una versió molt personalitzada, pel que fa als anys de la Universitat Autònoma la seva figura es pot dir que queda amagada sota la potent abstracció de la institució que presidia.

El Patronat va complir amb celeritat la primera tasca que li havia estat encomanada, la de redactar l'Estatut de la Universitat. El procés va durar exactament un mes, i es pot seguir amb deteniment en les actes de les vuit maratonianes sessions celebrades (6 a Barcelona i 2 a Madrid) entre el 18 de juliol i el 18 d'agost de 1933. De la sessió de 19 de juliol en va sortir un esborrany complet, que recollia tots els principis acordats. En la del 3 d'agost s'hi va aprovar d'una manera provisional un text ja del tot articulat i es va encarregar a Balcells, Castro, García Banús i Trias de polir-ne l'estil de cara a la redacció final. El treball d'aquests encara va ser discutit en la sessió celebrada a Madrid el 17 d'agost, en què es va acordar de mantenir una posició irreductible en la qüestió, que es preveia candent, de la lliure elecció i designació pel Patronat dels nous professors, i l'endemà mateix, el 18 d'agost, aprovaven per unanimitat el text definitiu. Les actes ens indiquen que en les reunions celebrades Fabra hi va adoptar una actitud silenciosa que es podria qualificar d'institucional, però això no significa que entre reunió i reunió no hagués pogut fet valer el seu pes presidencial.

Del 8 de setembre de 1933 al 2 de setembre de 1934 el Patronat va celebrar 33 reunions, 19 de les quals a Barcelona i les restants 14 a Madrid. En aquestes reunions es van prendre totes les decisions que corresponien a les molt àmplies prerrogatives que el mateix Patronat s'havia atribuït, algunes de les quals van suscitar un forta oposició interna dels estaments universitaris afectats i un rebombori polític considerable en els mitjans de comunicació. No és qüestió de tornar a explicar aquí afers prou coneguts com el de l'espectacular disminució de nova matrícula que va provocar la implantació de l'examen d'ingrés o el de la resistència d'una notable majoria del cos de catedràtics, no pas tots políticament reaccionaris, que es va concretar en un document de finals de l'any 33 en què es criticava el Patronat per haver suprimit, de fet, l'autonomia universitària que encarnava sobre el paper. Ni creiem que calgui reprendre un balanç dels nombrosos aspectes positius de la gestió del Patronat, que pertanyen a la Història amb majúscula d'aquesta casa, ni entrar tampoc en detalls més o menys anecdòtics, per bé que memorables, com el de la transformació material que en poc temps va canviar-li positivament l'aspecte, començant per la substitució d'unes portes principals de fusta ennegrida per les de vidre que tots coneixem.

El que sí que crec que em pertoca és aportar tants testimonis com em sigui possible de les activitats concretes de Fabra. Però potser també en això us decebré, per la senzilla raó que no abunden gens, fet que si en part es pot atribuir al caràcter fragmentari dels arxius de la Universitat Autònoma, també es deu, sens dubte, a la discreta manera de fer del president del Patronat. Considereu què vol dir, si no, que segons les actes de les 33 reunions que us deia, totes presidides per ell, les seves

intervencions no van passar de deu, incloent-hi les que tenien un caire estrictament institucional. Vegem-ho: en la reunió de 8 de setembre del 33 va prendre la paraula per manifestar que l'Estatut universitari havia estat aprovat pel MIP i el govern de la Generalitat; en la primera de 4 de gener del 34 va proposar que constés en acta el sentiment del Patronat pel «luctuoso acontecimiento» de la mort del president Macià; en la de 31 de gener del 34, en el marc d'una generalitzada discussió sobre els coneixements lingüístics que havien de tenir els alumnes, tan sols va intervenir per precisar que el del català era exigible des del primer moment, i que només aquell curs, per concessió especial, s'havia ajornat aquesta exigència; en la mateixa sessió, quan es parlava de les queixes que hi havia hagut pel suposat rigor dels exàmens d'ingrés, va aduir que en molts casos les queixes eren tendencioses i que, en tals casos, «no hay que lamentar-se en exceso de que los alumnos se vayan»; en la de 3 de març del 34 va expressar la convicció que el Patronat s'havia de mantenir intransigent pel que fa als famosos exàmens d'ingrés i les dues proves de conjunt, que constituïen una innovació essencial de la Universitat de Barcelona (en substitució dels exàmens tradicionals assignatura per assignatura) i eren la garantia dels futurs llicenciats; en la de 13 d'abril, en la segona de 23 de maig i en la de 18 de juliol del 34 va intervenir, sempre d'una manera molt discreta, per solucionar l'enverinada qüestió de com s'havien de nomenar, sense ferir susceptibilitats, dos professors de Fisiopatologia, un dels quals, Santiago Pi Sunyer, era germà d'un dels membres del Patronat; en la de 24 de maig es va decidir a manifestar una certa reticència respecte del projecte de Bosch Gimpera de traslladar Filosofia i Lletres a Montjuïc, al Palau d'Agricultura de l'Exposició, argumentant que «donde debe residir el verdadero espíritu de la Universidad es en el edificio actual y [...] aquí es donde se formarán los universitarios», i també hi va tenir ocasió de donar compte, és d'imaginar que amb una forta preocupació, d'haver rebut una carta d'Américo Castro informant-lo de la dimissió que acabava de presentar al ministre d'Instrucció Pública. Dues intervencions més, i prou, abans de la suspensió del Patronat: en la sessió de 8 de juliol presentava una proposta, junt amb Marañón, sobre el funcionament dels exàmens d'ingrés, una qüestió que, pel que hem anat veient, el devia interessar molt, i en la de 2 de setembre va llegir *in extenso*, si l'acta diu veritat, un document dels professors que sostenien l'acció del Patronat, signat en primer terme per Emili Mira, en què es feia una història dels avatars de l'autonomia universitària catalana que conclouia amb una forta adhesió.

Una desena d'intervencions en 33 reunions gairebé sempre molt llargues i no cal dir que d'una importància cabdal en la història del Patronat: sembla molt poca cosa, però no ens hem d'estranyar si, com creiem, l'actitud de Fabra no tenia res d'inhibició sinó que responia a una manera d'entendre el càrrec perfectament mesurada i que, en últim terme, podia enfortir la seva autoritat *au dessus de la mêlée* dels brillants discutidors que en general eren els altres patrons. Tanmateix, potser sí que resulta força sorprenent el fet que també volgués mantenir-se en rigorós silenci en les nombroses ocasions en què, per mor de la insistència obsessiva d'Américo Castro, es va discutir la que sens dubte era la qüestió crucial en joc, una qüestió ideològicament insoluble malgrat que en la pràctica quotidiana no hagués desembocat en cap problema important, que era la de la natura i els límits de la

coexistència de les dues cultures o, si voleu, del bilingüisme que els polítics havien pactat en el parlament de Madrid com a mera solució de compromís (de fet, amb el vot en contra massiu de la dreta espanyola i l'abstenció de tots els polítics catalans) i no pas com a expressió d'una concòrdia en què potser només creien de veritat alguns dels il·lustrats del mateix Patronat. Castro, amb una capacitat dialèctica notable i una no menys notable elegància formal va plantejar, com qui diu des del primer dia i tornant-hi tants cops com li va semblar, la necessitat que es fixés el que ara en diríem una política lingüística concreta, capaç d'organitzar i reglamentar un futur en què els drets del castellà, que formalment ningú no posava en dubte, estiguessin garantits. Tots els altres, amb l'excepció de Fabra, van acceptar el repte, però ho van fer amb les cartes marcades, no sé si per pura ingenuïtat o per una incapacitat congènita d'oposar als principis de Castro, que tanmateix en alguns moments no deixava d'ensenyar l'orella d'un nacionalisme furibund, un pensament que fos alguna cosa més que les flors i violes de la bona voluntat. Hi va haver algun episodi notable, com quan el liberalíssim Gregorio Marañón, partidari aparentment convençut d'un *laissez faire, laissez passer* que devia fer les delícies dels catalans, va demanar que constés en acta que qui més i millor havia contradit els arguments de don Américo havia estat ell, i no pas cap membre de l'equip català.

De les activitats de Fabra durant el curs 1933-34, a més de la dedicació a les tasques del Patronat, en tenim algunes dades. Sabem, per exemple, que va assistir a 5 de les 12 Juntes de la Facultat de Filosofia i Lletres que es van celebrar del 19 de setembre de 1933 al 2 de juliol de 1934, sense tenir-hi, però, cap mena de protagonisme. I això que en alguna de les reunions en què va ser present les intervencions del sector contrari al Patronat, que tanmateix a Filosofia i Lletres era minoritari, li van oferir ocasions prou bones de prendre la paraula, si més no per al·lusions. Com la que va desaprofitar en la primera d'aquestes reunions, la del 19 de setembre, en què el catedràtic Tomàs Carreras i Artau, que altrament era un actiu diputat de la Lliga, va expressar sense embuts la seva disconformitat amb les ràpides decisions preses pel Patronat en funció de l'Estatut recentment aprovat (decisiones que, entre altres coses, comportaven la conversió de la Facultat en Facultat de Filosofia i Lletres i Pedagogia), tot lamentant-se que «se abra la discusión de la organización de la Facultad sobre la base de unas normas dictadas por el Patronato, que resultan una imposición ...». També tenim notícia concreta, per una altra banda, de l'activitat docent de Fabra durant el 1933-34. Ens referim al curs de Català Superior per a la formació de Professors de Llengua Catalana de la Generalitat, del qual hem de confessar que no sabem en quina mesura s'inseria en el pla d'estudis de la facultat i que coneixem gràcies al apunts que l'any 1988 va publicar Pere Galtés i Torres. Cal dir que es tracta d'una edició molt deficient, amb el text plagat d'errors i imprecisions, que només té el valor històric de facilitar un coneixement dels procediments pedagògics emprats pel Mestre. En aquest sentit, cal remarcar que els continguts del curs (hi ha dues parts força breus, respectivament de fonètica orientada a l'ortografia i de morfologia dels pronoms febles, i una tercera part, molt més llarga, de sintaxi) s'organitzen d'una manera que no té res a veure amb la de la *Gramàtica* de l'Institut —de la qual, per cert, l'any 1933 va sortir la setena i darrera edició, amb canvis significatius respecte de la cinquena de 1930— però que en canvi

es pot considerar com un precedent de l'opció presa per a la *Gramàtica* pòstuma, editada per Coromines l'any 1956, que havia estat concebuda com una gramàtica per a mestres.

Els fets d'octubre de 1934, com tothom sap, no tan sols van tenir com a conseqüència la suspensió de l'Estatut i l'empresonament del president Companys i de tots els consellers de la Generalitat, sinó que també van fornir una excusa, jurídicament molt feble, per a la dissolució del Patronat universitari i l'empresonament, en el vaixell «Ciudad de Cádiz» i després en el vapor «Uruguay», de quatre dels seus membres, els que la nit del 6 d'octubre s'havien adherit a la proclamació de l'Estat Català dins la República Federal Espanyola. Fabra, Bosch Gimpera, Trias i Pujol i Xirau Palau van ser detinguts el dia 27 d'octubre i el seu captiveri va durar sis setmanes i un dia, de manera que no van ser posats en llibertat, per sobreseïment del procés que se'ls havia instruït, fins al 8 de desembre. No cal dir que, dissolt el Patronat i suspès l'Estatut de la Universitat, aquests prohoms es van haver de reintegrar a la vida universitària com a simples numeraris. Una vida universitària que, malgrat la indecisa situació jurídica a què estava sotmesa, en definitiva va quedar menys trastocada del que podria semblar, i això perquè si d'una banda res no va impedir que els professors nomenats pel Patronat prosseguissin la seva tasca sense cobrar, el sector diguem-ne tradicional no va voler o no va gosar, ben segur perquè hauria estat molt impopular i, doncs, poc hàbil, aprofitant l'ocasió per dur a terme una contrareforma de veritat.

La figura de Fabra durant l'any 1935 i els primers mesos del 36, abans de la victòria del Front Popular, va tenir un forta projecció política. En són testimoni dos textos d'una gran importància, que contenen exposicions completes del seu pensament com a president del Patronat. El primer és una conferència intitulada «L'obra de la Universitat Autònoma» que va pronunciar el dia 25 de març de 1935, dins un combatiu cicle organitzat, a l'Ateneu, per l'Associació Professional d'Estudiants de Dret. Sota l'aparent fredor d'un informe molt ben fet, que resumia amb claredat i precisió l'important treball dut a terme en tan poc temps, hi havia una defensa convençuda de la tasca realitzada i dels principis que l'havien dirigida i també, en la conclusió, una crida poc amagada a la revolta dels estudiants, en clau d'un imperfet d'indicatiu marca de la casa, que no ens estarem de reproduir. Feia així:

«Perquè puguem veure aviat represa l'obra de renovació avui interrompuda, posem-hi tots el nostre esforç, intel·lectuals i polítics, professors i estudiants. Vosaltres sobretot, estudiants, tinc l'esperança que no planyereu cap esforç en la defensa dels guanys obtinguts amb l'autonomia universitària. Si veiéssiu que la Universitat anava en camí de tornar a ésser la Universitat provincialiana d'abans; que tornaven a establir-se els plans d'estudi antics amb llurs exàmens per assignatures i llurs llibres de text; que, suprimits els exàmens d'ingrés i relaxada la disciplina escolar tornaven a produir-se els avalots d'estudiants, i les parets de la Universitat tornaven a omplir-se d'inscripcions i dibuixos vergonyosos; que la nostra institució universitària tornava a desvincular-se del moviment cultural de Catalunya, i la llengua catalana corria el perill de veure-se'n novament exclosa; tinc l'esperança que vosaltres no sabríeu veure tot això impassibles i posaríeu tot el vostre esforç perquè això no s'esdevingués, recorrent a tots els mitjans que calguessin.»

El segon text és un escrit adreçat el dia 11 de gener de 1936 al rector accidental, «en qualitat d'única i superior autoritat que en el moment actual representa de fet la Universitat Autònoma de Barcelona», que *La Veu de Catalunya* i *La Publicitat* van publicar íntegrament quatre i cinc dies després. Es tractava, de fet, d'una resposta, per autoritat interposada, a una comunicació del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts per la qual es retornaven, a través d'una sèrie de càrrecs, els comptes dels exercicis econòmics de 1933 i 1934 que el Patronat havia elaborat, com és lògic, només en part. Un Fabra segurament assessorat per col·legues juristes però fent ús d'un estil ben propi, hi defensava la gestió del Patronat partint de la base que el Ministeri no tenia cap autoritat per fiscalitzar-la, i això a través d'una sòlida argumentació que també es pot llegir com una declaració de principis. Citem-ne alguns fragments:

«Per tot això les observacions, càrrecs, anotacions, etc., contingudes en la comunicació del Ministeri no poden ni han d'ésser contestades, puix que no és de competència del Ministeri examinar els comptes d'un organisme l'autonomia del qual li atribueix facultats que el Govern de la República en compliment d'un precepte legal decretà, autonomia, facultats i preceptes que aquella comunicació desconeix en tot moment.»

«La Universitat de Barcelona, d'acord amb aquesta legalitat [la que li conferia l'Estatut de Catalunya i el seu propi Estatut], quedava fora de la subjecció als preceptes que fins aleshores havien regit la seva administració i que encara regeixen per a les Universitats de la República sotmeses al règim comú. L'autonomia consistí precisament en la no vigència d'aquests preceptes i en la vigència i obligada sotmissió [*sic*] a aquells que es contenen en el decret del primer de juny del 1933 i en l'Estatut Universitari.»

«Les acusacions que es contenen en el document que m'ha estat traslladat de no haver complert tals o tals preceptes legals, resulten, per tant, infundades i contradictòries. Car el Patronat no va fer més que cenyir-se estrictament als únics preceptes a què podia fer-ho: a aquells que eren vigents a la Universitat *Autònoma* de Barcelona.»

(Assabentat que existeix un projecte d'edició crítica de l'obra de Fabra, voldria aprofitar l'avinentesa per deixar constància que en l'Arxiu històric de la Universitat de Barcelona hi ha una còpia en carbó, de set fulls, del mecanoscrit original d'aquest important document.)

De l'època de la dissolució del Patronat sabem algunes coses més de Fabra un cop va ser posat en llibertat. Sabem, per exemple, que va participar en la primera Junta de Facultat de Filosofia i Lletres autoritzada després de la suspensió de l'Estatut, celebrada el primer de març de 1935, i que en aquesta Junta es va adherir a l'agraïment expressat per Bosch Gimpera pel fet que la junta de catedràtics diguem-ne provisional del dia 12 de novembre de 1934 hagués fet constar en acta, per iniciativa de Balcells, el seu sentiment per la situació d'empresonament en què aleshores es trobaven tots dos. També sabem que va participar en set de les altres onze Juntes de Filosofia i Lletres no regides pel reglament autonòmic que es van celebrar del 26 de març de 1935 al 17 de gener de 1936, i particularment en la de 25 de maig de 1935, en què Joaquim Xirau Palau va reprendre el càrrec de degà, i en la de 3 de juliol del mateix any, en què es va discutir i votar, punt per punt, amb Fabra

sempre d'acord amb la majoria, una ponència sobre el reglament d'estudis i exàmens. Altrament, també disposem d'un testimoni interessant de la seva activitat docent durant el curs 1934-35. Ens referim al Curs Superior de Català que, tot i la interrupció forçada, va poder impartir d'una manera prou extensa, del qual tenim la versió en origen taquigràfica de Joan Miravittles i Serranell publicada, amb *addenda* en general ben justificades, l'any 1971. Notem que aquest Curs, deixant de banda el fet que l'edició és molt superior a la ja esmentada de Pere Galtés del curs 1933-34, se cenyia, si més no en línies generals, al que formalment ens consta a partir de la documentació general de la Facultat relativa a programació, i això tant pel que fa al nombre de lliçons (que, naturalment, van ser algunes menys de les 50 previstes) com als continguts, els quals, tot i els efectes d'una certa tendència a la digressió que es pot atribuir a un control absolut de les fonts de la matèria, es distribueixen amb força ordre, segons havia estat anunciat, en qüestions de Fonologia i de Morfologia.

El 16 de febrer de 1936, amb la victòria electoral del Front Popular a Espanya, i del Front d'Esquerres a Catalunya, senyala la fi del Bienni Negre. Quatre dies després, restablert pel Govern de la República el Patronat de la Universitat Autònoma, Fabra i Balcells, com a president i secretari, en reprenen les funcions, i així ho fan constar en acta, en la que va ser l'única acta de les reunions del Patronat íntegrament redactada en català. S'iniciava, d'aquesta manera, el segon i breu període de l'autonomia universitària pròpiament dita, que formalment havia de cloure's per un decret signat l'11 d'agost de 1936 pel president Companys i el conseller de Cultura Ventura Gassol pel qual, «tot i reconeixent l'obra renovadora del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona», la Universitat quedava adscrita al Departament de Cultura i el seu rector (Bosch Gimpera) passava a assumir les atribucions dels seus òrgans de govern. Durant el mig any que va durar aquest període el Patronat va celebrar, comptant com a tal la del 20 de febrer, 9 sessions, de les quals 6 a Barcelona, 2 a Madrid i una a Toledo, a la casa de Gregorio Marañón. Tornaven a ser unes reunions molt llargues, en què s'estudiaven propostes, es feien sol·licituds i es prenién decisions importants d'ordre acadèmic i administratiu, però també de signe polític. Perquè ens fem una mica de càrrec de com funcionaven, em limitaré a resumir-ne dues.

En la de 14 de febrer, que és la de represa efectiva de funcions, Fabra i Barnés van proposar que s'enviessin telegrams d'agraïment al cap del Govern i al ministre d'Instrucció Pública i que es fes arribar una salutació afectuosa a Companys i Ventura Gassol; també s'hi va acordar d'agrair individualment l'abnegació exemplar de tots els professors que en el període anterior van continuar la tasca docent sense ser retribuïts així com, per tal de poder pagar-los, de demanar al Governador General de Catalunya que retornés a la Universitat els diners retinguts i, a la Generalitat, que inclogués en els pressupostos una partida de 2.500.000 ptes. per a la Universitat. Altrament, Fabra va intervenir amb força en la discussió sobre la represa de l'activitat docent i Balcells va proposar que s'enviés un telegrama «de afectuoso recuerdo» a Américo Castro, el qual, tot i haver dimitit anteriorment, havia tingut el gest de fer pública, durant el bienni negre, la seva solidaritat amb la gestió del Patronat.

En la reunió següent, celebrada el 30 de març, s'hi van estudiar un munt de propostes d'importància, entre les quals la d'un pressupost extraordinari per al primer semestre de 1936, la d'una reforma de l'Estatut universitari i la d'una nova reglamentació de les famoses proves d'ingrés. A més, s'hi van prendre diversos acords sobre el restabliment de la normalitat, sobretot en el vessant econòmic, però també sobre l'articulació dels Estudis d'Especialitats Mèdiques proposats per Trias i Pujol i sobre el projecte d'una Editorial Universitària encarregat a Joan Estelrich. Així mateix, s'hi va decidir la creació del mític Institut-Escola, adscrit a la secció de Pedagogia de la Facultat aleshores anomenada, recordem-ho, de Filosofia i Lletres i Pedagogia.

Ho he de deixar. Tanmateix afegiré que a la reunió celebrada el 23 de juliol, quatre dies després de l'*alzamiento*, només hi van poder assistir els catalans, és a dir, Fabra, Bosch Gimpera, Trias i Pujol, Pi Sunyer i Balcells. En l'acta corresponent hi podem llegir com Pi Sunyer va explicar que ell i Balcells, els dos únics vocals del Patronat que eren a Barcelona el dia 19 (Fabra estava estiuellant a Sant Pere de Vilamajor, on va poder impedir, donant prova de valor personal, un primer intent de crema de l'església parroquial), es van personar a la Universitat a fi de prendre totes les mesures d'urgència que calgués, entre les quals la d'assumir accidentalment, en absència de Bosch, les funcions de rector. I afegiré, encara, que en la sessió següent, de 7 d'agost, immediatament anterior a la del dia 14, en què obeint el decret de la Generalitat del dia 11 Fabra va traspasar a Bosch Gimpera totes les funcions del Patronat, els reunits —concretament Fabra, Bosch, Pi Sunyer, Trias i Xirau, però no Balcells, que ja devia ser a Suïssa, on va morir poc després— van acordar, no sense saber expressar que la tasca els era imposada per un estricte deure d'obediència a un recent Decret de la Presidència del Consell de Ministres de la República, de facilitar al ministre d'Instrucció Pública els noms de set catedràtics numeraris de la casa «como notoriamente significados enemigos del régimen». Quedi clar que no es tractava pas d'una denúncia que pogués fer mal als denunciats, perquè la fama d'enemics se l'havien guanyada, tots ells, ben a pols. Sigui com sigui, no es pot ni comparar amb les que van provocar la neteja efectiva dels *enemigos del régimen* de l'any 1939.

No entraré a parlar amb deteniment del daltabaix que va suposar per a la Universitat el primer any de la guerra civil. La Generalitat, d'acord amb la seva política de reconduir la situació revolucionària, va intentar que s'hi mantingués un cert ordre pagant el preu de suprimir-ne l'autonomia i nomenant homes de confiança per als càrrecs de rector i degans 'comissaris'. Tot i així, les classes regulars programades per al curs 1936-37 es van haver de suspendre, encara que, segons sembla, alguns seminaris van mantenir una certa activitat acadèmica. Altrament, va ser l'hora del grans projectes pedagògics, de l'ambiciós pla general d'ensenyament del CENU, del Consell de l'Escola Nova Unificada, en el qual la Universitat va estar representada pel doctor Serra Húnter.

Tornant a Fabra, cal dir que sabem ben poca cosa de les seves activitats durant aquest període. Gràcies a l'acta de la primera Junta de la Facultat de Filosofia i Lletres i Pedagogia que es va poder reunir, amb data de 29 de desembre de 1937, després de la celebrada el 26 de juny de 1936, tenim notícia de la seva presència en

tres reunions privades de catedràtics i professors de la Facultat. Sabem que en la que va tenir lloc el 2 d'abril de 1937 va manifestar preocupació per la sort d'alguns professors suspesos en les seves funcions i també que va intervenir en una llarga discussió sobre una proposta del CENU que durant el segon trimestre s'organitzessin cursos de cultura popular a la Universitat. En canvi, no ens consta que participés d'una manera activa en les reunions de 14 de juny i de 25 d'agost, de les quals van emanar instruccions al professorat sobre l'adaptació del pla d'estudis no realitzat del curs 1936-37 a les necessitats del curs 1937-38, que en aquells moments ja es preveia que el Ministeri decidiria tirar endavant. També sabem que, si més no sobre el paper, en el programa d'estudis que finalment es va adoptar per al 1937-38, Fabra hi figurava com a encarregat del curs de *Llengua Catalana* (50 lliçons) que formava part dels cursos anomenats de cultura fonamental, i també com a responsable del curs de *Lingüística Catalana. Gramàtica històrica, Fonètica* (50 lliçons), *Morfologia* (50 lliçons), que se situava dins el cicle de Filologia Moderna de la Secció de Lletres.

La normalització del curs 1937-38 es va efectivament dur a terme, i d'una manera més radical que no ho semblaven haver previst els professors de Filosofia i Lletres. En efecte, un decret signat per Azaña, a València, el 2 de setembre de 1937 reintegrava la Universitat de Barcelona al règim autònom. Ho feia, tanmateix, reduint a sis el nombre de vocals del Patronat, d'acord amb la qual cosa els representants de l'Estat passaven a ser tres, per destitució de Marañón, acceptació de la dimissió de Garcia Banús, confirmació de Trias i de Bolívar i nou nomenament de l'historiador valencià Josep Maria Ots i Capdequí. Al seu torn, Companys signava quatre dies després un altre decret en què s'acceptava, com a provisional, la composició del Patronat fixada pel decret d'Azaña i es ratificaven, com a representants de la Generalitat, Fabra, August Pi Sunyer i Josep Xirau, tot donant implícitament per cessat, doncs, Bosch Gimpera.

Fabra, per tant, va assumir per tercera vegada la presidència del Patronat, i no cal dir que ho va fer amb totes les conseqüències, fins ben bé a la fi de la història de la Universitat Autònoma. És emocionant llegir les actes de les reunions d'aquest període, per la quantitat de treball realitzat en una lluita contínua contra adversitats de tota mena, però sobretot per l'esforçada normalitat aparent que els vocals van saber mantenir. Van ser 21 sessions, 19 a Barcelona i 2 a València, celebrades amb una regularitat extraordinària del 16 de setembre de 1937 al 15 de novembre de 1938. Totes les actes n'haurien de ser estudiades amb minúcia, relacionant la dades que aporten amb la història general de l'època. Però si ho hagués pogut fer, ara em veuria en la temptació d'allargar aquesta meua intervenció fins a uns extrems impossibles: és bo, doncs, que hagi de deixar-ho per a una altra ocasió.

Acabaré aportant dues notícies relatives al vessant acadèmic del Fabra d'aquella època, que no fan sinó confirmar geni i figura. Del 12 de febrer de 1938 és la instància, tramesa pel rector Bosch Gimpera, que va enviar al ministre d'Instrucció Pública i Sanitat sol·licitant l'autorització necessària perquè se li incoés l'expedient de capacitat requerit per la llei per tal de poder quedar eximit de la jubilació forçosa a què l'abocaven els 70 anys que estava a punt de complir, i no deixa de ser extraordinari que el motiu adduït fos el de poder completar els 20 anys de servei

actiu que, com a mínim, es requerien per poder gaudir de drets passius. No cal dir que la petició li va ser concedida amb tots els honors, però aquí el que vull remarcar és la doble confiança de què donava testimoni formal fent el pas que va fer: d'una banda, en la vigent legalitat republicana; d'una altra, en la transcendència d'un paper històric que hauria pogut cobrir-se d'alguna ombra en el cas que hagués decidit aprofitar l'avinentesa de la jubilació. Altrament, del dia 16 de desembre d'aquell any malaurat són els manuscrits signats per 38 alumnes d'un breu dictat d'un grau mitjà de dificultat que Fabra devia haver fet en una classe convencional dels estudis comuns de Llengua Catalana. Constitueixen, si no errem, el darrer testimoni escrit del pas del Mestre per la Universitat de Barcelona, i encara que no sigui qüestió de conferir-los un valor simbòlic excessiu, sí que és bo de saber que el text escollit, un fragment del primer dels *Croquis pirenenics* del seu amic Jaume Massó i Torrents que devia llegir en l'edició normativitzada, de 1921, de l'Editorial Catalana, es pot entendre en clau d'una serena afirmació de civilitat noucentista. Escolteu-ne, sisplau, els mots inicials, que també seran els darrers de la meva intervenció:

«És una matinada d'agost i fa unes dues hores que he passat Noedes, l'hivernal vilatge que dona nom als estanys tenebrosos enclavats entre els pics vorers al Madres, l'alterós cim que separa el país català del gavatx. Vaig pujant pujant, encisats els ulls, vigoritzat per la puresa i la temperança de l'aire, content del primer bocí d'excursió quan sobtosament entro al bosc. El camí giragonseja entre faigs gegantins que allà al capdamunt del brancatge són atapeïts de fulla que tot tremolant transparenta la blavor del cel.»

Moltes gràcies.